

1952

J. L. H. A. ANTONI

STICHTING
MENNO VAN COEHOORN

JAAERVERSLAG

OVER

1952

J. L. H. A. Antoni

STICHTING MENNO VAN COEHOORN

Opgericht 18 April 1932

Beschermheer Z.K.H. de Prins der Nederlanden

JAARVERSLAG OVER 1952

Inleiding

Wij willen dit jaarverslag aanvangen met een woord van hulde aan de heer W. H. COOL, onze Voorzitter, die op 7 September 1952 de 70-jarige leeftijd bereikte. Mede aan zijn enthousiaste en tactvolle leiding is het ongetwijfeld te danken dat, ondanks de nog altijd moeilijke tijden, de Stichting Menno van Coehoorn haar werk over het algemeen met goede resultaten kon verrichten.

Gelukkig deden zich tevens verschijnselen voor, die dat werk in de toekomst steun beloven: een beter begrip voor de nood van de Nederlandse historische monumenten is groeiende en kwam tot uiting in een verhoging van de begrotingspost voor de *Monumenten-zorg*. Daarnaast en wellicht daardoor stijgt langzaam aan ook de belangstelling voor de oude vestingwerken en hun geschiedenis, zowel in de kringen van de gemeentebesturen en plaatselijke verenigingen, als onder onze landgenoten persoonlijk: „burgers” en militairen.

Helaas viel in het begin van 1953 een schaduw voor deze lichtende horizon; de ontzettende watersnood bracht niet alleen onnoemelijk leed over een deel van Nederland's bevolking maar vernietigde of beschadigde zeer veel monumenten. Naar verhouding hebben de vestingwerken niet ernstig geleden; integendeel hebben zij, zoals te *Willemstad*, geholpen om de watervloed te keren: zijn zij ook niet aangelegd tot afwering van „vreemd geweld”? Naar wij hopen zal de ergste schade aan de wallen spoedig verholpen kunnen worden.

Overigens bleef in 1952 de samenwerking met de betrokken Departementen en Rijksdiensten (waaronder ook Domeinen te rekenen), de Provinciale Planologische diensten en de grote instanties als Ned. Heidemij, D.U.W. en Cultuurtechnische Dienst alsook met „Heemschut”, uitstekend.

Dat de *Vereniging van Officieren der Genie* als donateur toetrad, pleit voor de groeiende belangstelling en studiezijn op het gebied

van de geschiedenis van de vestingbouw, eens een van de belangrijkste vakken der krijgswetenschap.

Van ditzelfde standpunt uit bezien, maar ook in het belang van het Nederlandse monumentenbezit, juichen wij de oprichting toe van de Stichting „*Vrienden van de Vesting Naarden*” welke onlangs is tot stand gekomen.

Maar ondanks al deze verheugende verschijnselen blijft voor „Menno van Coehoorn” activiteit geboden en daarnaast waakzaamheid om te voorkomen dat niets onnodig schade lijdt of geheel verloren gaat. De meeste monumenten van vestingbouw vereisen nu eenmaal — willen zij niet te spoedig vervallen — een vrij omvangrijk onderhoud. Mochten daarom onverhoopt de tijdsomstandigheden aanleiding geven, om de reeds lang in voorbereiding zijnde *Werkgelegenheidscommissie* in werking te doen treden, dan komen onzerzijds dadelijk vele belangrijke objecten voor herstel in aanmerking.

Besturen, Commissiën en Correspondenten

Hoofdbestuur

Op 8 Februari 1953, dus kort na afloop van het verslagjaar, overleed de Kolonel der Kon. Marechaussee b.d. M. C. VAN HOUTEN, Directeur van het Ned. Legermuseum, die in 1939 wijlen Generaal-Majoor b.d. F. A. Hoefler als lid van ons Hoofdbestuur was opgevolgd.

Wij verliezen in hem een ijverig en deskundig bestuurslid, steeds vol belangstelling voor het werk van de Stichting, zoals o.a. duidelijk bleek toen hij in 1951 als gastheer tijdens de jaarvergadering te Leiden optrad en tevens aan onze donateurs en begunstigers een welkome gelegenheid bood, het ook voor onze Stichting zo belangrijke Legermuseum te bezichtigen. Hij ruste in vrede.

Krachtens artikel 5-d der Statuten werd bij besluit van het hoofdbestuur, op de Jaarvergadering van 7 Juni genomen, dit bestuur uitgebreid met de Directeur der Nederlandse Heidemaatschappij en de Directeur van de Provinciale Planologische Dienst in Noordbrabant.

De in 1952 periodiek aftredende hoofdbestuursleden, de heren W. H. COOL, Jhr Mr F. C. J. M. VAN RIJCKEVORSEL, Jhr Mr F. L. J. VAN RIJCKEVORSEL, Ir G. A. OVERDIJKINK en Ir H. WEEZEMAN, werden herkozen.

Dagelijks Bestuur

Het in 1952 periodiek aftredende lid, tevens penningmeester, Jhr Ir SIX VAN WIMMENUM werd als zodanig herbenoemd.

De *Studiecommissie* is, naar aanleiding van een desbetreffend voorstel van de heer Mr W. J. BELONJE, begonnen met de samenstelling van een *Atlas van historische vestingwerken in Nederland*. Zij is daartoe uitgebreid en bestaat thans uit de heren W. H. SCHUKKING, als Voorzitter en L. J. SPANJAERDT SPECKMAN, Dr J. W. WIJN, A. H. MOHR en C. A. DE BRUIJN, als leden.

Correspondenten

Op 1 Februari 1952 overleed onze correspondent voor het rayon Nederbetuwe en naaste omgeving, de heer J. H. DE VREE VAN GELDER te Maurik. Met waardering gedenken wij zijn belangrijke berichten en adviezen.

Het rayon van de heer Ir J. D. M. BARDET, correspondent voor de provincie Utrecht, werd met de Grebbelinie (ook voorzover deze in Gelderland is gelegen) uitgebreid.

Donateurs en Begunstigers

Sedert de verschijning van het vorige jaarverslag vielen tot ultimo April 1953 de volgende mutaties voor.

Als *donateur* van de Stichting traden toe:

het Ingenieursbureau voorheen J. VAN HASSELT EN DE KONING te Nijmegen, de VERENIGING VAN OFFICIEREN DER GENIE (gevestigd te Soesterberg) en de PROVINCIALE PLANOLOGISCHE DIENST in NOORDBRABANT.

Begunstiger werden: de heer D. BAKKER, Luitenant van fortificatiën te Breda, Mej. Ir E. F. VAN DEN BAN te Haarlem, de heren Jhr W. H. DE BEAUFORT te Maarn, J. A. DEKKERS, Wethouder te Willemstad, J. C. KOSTER, Luitenant-Generaal b.d. K.N.I.L. te 's-Gravenhage, C. MARIS, Wethouder te Willemstad en J. C. G. NOTTROT, Kolonel der Genie te Utrecht, Mevr. MIEN RUYSS, tuin-architecte te Amsterdam en de heren Ir C. E. VAN DE STADT te Bilthoven, Mr Dr W. G. A. VAN SONSBEECK te Heino en C. J. J. STOOORVOGEL, Luitenant-Kolonel der Genie te Breda.

Daarentegen bedankten als begunstiger de heren E. DE GROOT te 's-Gravenhage, Ir J. F. A. MOLENAARS te Bergen op Zoom en B. TH. MOOLHUYSEN te Sittard terwijl ons door de dood ontvielen de begunstigers G. P. J. CASPERS te 's-Gravenhage en J. H. DE VREE VAN GELDER te Maurik.

De gemeente MAASTRICHT verhoogde haar jaarlijkse bijdrage als donatrice tot f 50.—.

Ter gelegenheid van zijn 75e verjaardag deed onze begunstiger Mr Dr P. G. VAN TIENHOVEN, tevens lid van ons hoofdbestuur, ons een gift toekomen ten bedrage van f 250.—.

Deze aanwinsten in leden en geldmiddelen mogen tot verheugenis en waardering stemmen. De belangstelling, die eruit blijkt, kan ons niet anders dan welkom zijn.

Vinde dit goede voorbeeld navolging!

Financieel Overzicht 1952

	Lasten	Baten
Contributies	—	f 1135.50
Interest	—	„ 188.20
Willemstad	f 3930.79	„ 14726.75
Secretariaat	„ 537.83	—
Reis- en verblijfkosten	„ 76.55	—
Contributies en bijdragen aan derden	„ 33.75	—
Diverse onkosten	„ 180.42	—
Voordelig saldo	„ 11291.11	—
	f 16050.45	f 16050.45

Stamkapitaal	f 2152.—
Fonds voor aankopen	„ 2317.50
Fonds voor herstellingen	„ 3090.—
Fonds Willemstad	„ 14266.22

Vergaderingen, Bezoeken, Excursies

Op verzoek van de Contactcommissie voor Natuur- en Landschapsbescherming, waarbij de Stichting is aangesloten, werd een vaste datum voor de Jaarvergadering vastgesteld. Met ingang van 1953 zal deze plaats vinden op *de tweede Zaterdag in Juni*.

In het verslagjaar 1952 werd de jaarlijkse hoofdbestuurvergadering op Zaterdag 7 Juni gehouden, gecombineerd met een excursie naar Willemstad en Klundert onder mooi zomerweer. De vergadering had plaats in de raadzaal van het stadhuis te *Willemstad*, alwaar het gemeentebestuur de Stichting welkom heette en haar

opgekomen leden, die een deel der vergadering bijwoonden na eerst onder geleide van de gemeente-secretaris een wandeling buiten om de vesting te hebben gemaakt. In hotel Bellevue zaten daarop een 40-tal leden en hun introducees tezamen met de Genie-autoriteiten, het Gemeentebestuur van Willemstad en de Burgemeester van Klundert, aan een welvoorzien Brabantse koffiemaaltijd aan. De Secretaris der Stichting hield hierbij een korte historische beschouwing over de aloude vestingen Willemstad en Klundert, beide omstreeks 1583 versterkt en vervolgens deed de gemeente-secretaris, de heer K. Dane, in een goed verzorgde causerie met lichtbeelden de aanwezigen genieten van Willemstad's verleden en heden. Een tweede wandeling, thans over de binnenwallen en bastions, bij de Stichting in erfpacht, besloot het bezoek, waarna per autobus naar *Klundert* werd gereden. Hier bood de burgemeester, Mr G. Draayer, op het terras bij zijn woning, gelegen op het kroonwerk „Suikerberg”, thee aan en genoten de deelnemers bovendien van een wandeling over de wallen en langs de brede fortgracht.

Alles tezamen een genoeglijke en leerzame dag, waarop gelukkig niemand kon bevroeden, welk een onheil ruim een half jaar later over beide gastvrije oorden zou losbreken!

Het Dagelijks bestuur kwam ook dit jaar weder maandelijks in vergadering bijeen in het gebouw van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Smidswater 7 te 's-Gravenhage, waar het archief en de bibliotheek der Stichting reeds lang een onderdak hebben mogen vinden.

Leden van genoemd bestuur bezochten de ondervermelde historische vestingwerken:

Geertruidenberg op 3 April;

Mauritsfort, Philippine en *Terneuzen* op 8 April;

de *Harrevelderschans* op 21 April;

de *Grebbeleinie* op 1 Mei en 14 Juni;

Willemstad en *Klundert* op 20 Mei;

het fort *Loevestein* op 22 Mei;

de vesting *Woudrichem* op 22 Mei en 26 Augustus;

de forten bij *Hedikhuizen* en bij *Orthen* op 26 Augustus.

Tentoonstellingen, Lezingen en verdere Propaganda

De *Contactcommissie voor Natuur- en Landschapsbescherming* gaf, door middel van haar Pers- en documentatiedienst, in overleg met ons een bericht uit, waarin het werk der Stichting aan de hand

van het vorig Jaarverslag duidelijk werd beschreven. Wij hebben dit blijk van medewerking zeer op prijs gesteld.

Ook van de zijde van de *Raad van Overleg* inzake de schoonheid van stad en land in de provincie *Noordbrabant* zal binnenkort een publicatie, in brochurevorm, verschijnen, waarin aan „Menno van Coehoorn” een plaats is ingeruimd.

Op het desbetreffende verzoek van de Subcommissie *Stad en Dorp in Friesland* van de Bond Heemschut hebben wij er mede ingestemd dat onze Correspondent in Friesland, de heer Ir C. C. van der Vlis, de Stichting in genoemde commissie zal vertegenwoordigen. In het Aprilnummer van *Heemschut* plaatsten wij, in het belang van een juiste geschiedschrijving van het „*Kasteel van de Kaap de Goede Hoop*” enige rectificaties van het artikel, onder die naam in het Februarinummer verschenen. In tegenstelling met het daarin medegedeelde betoogden wij:

- 1e dat het door Jan van Riebeeck in 1652 aan de Kaap gebouwde vestingwerk slechts een kleine aarden schans of fort van vierkante vorm, met bastions op de hoeken, is geweest;
- 2e dat het in de jaren 1666—1679 gestichte vijfhoekige „Kasteel” zeer waarschijnlijk niet naar het systeem van Vauban is geconstrueerd maar, evenals het vierkante fort, volgens het *Oud-Nederlandse stelsel* van vestingbouw, dat vooral door Marolois en Freitag (1615—1630) is beschreven.

N.B. Voor de *publicaties*, welke wij kosteloos of tegen sterk gereduceerde prijzen voor onze donateurs en begunstigers verkrijgbaar stellen, wordt verwezen naar de laatste pagina van dit verslag.

Bemoeiingen van de Stichting ten aanzien van het Behoud van Historische Vestingwerken

Friesland

Algemeen

Aan de subcommissie „Stad en Dorp” in Friesland van de Bond Heemschut werd op haar verzoek een opgave gezonden van de historische vestingwerken welke in die provincie voor behoud en herstel in aanmerking komen. Uit een der belangrijke publicaties van de heer S. J. VAN DER MOLEN in de Heerenveense Koerier over de *Schansen in Zuid-Oost Friesland* (October—November 1951) bleek ons, dat ook van de *Tolbrug-schans* tussen Oudehorne en Oldeberkoop nog resten aanwezig zijn.

Drente

Een (gem. Norg)

Zoals in het vorige jaarverslag reeds is vermeld, is het oudheidkundig onderzoek van de *Zwartendijksterschans* nagenoeg voltooid, doch voor de eigenlijke restauratie zijn nog niet voldoende gelden beschikbaar.

Overijssel

Hardenberg

De berichten in de pers, dat bij graafwerkzaamheden te Hardenberg onderaardse gangen zouden zijn gevonden, waren voor de Stichting aanleiding, haar correspondent, de heer A. A. C. Maas-kant, te verzoeken, zich ter plaatse op de hoogte te willen stellen en zo mogelijk een tekening van het gangenstelsel te vervaardigen. Daarbij is gebleken, dat deze aangelegenheid ietwat overdreven is voorgesteld; slechts onder één kelder is een gang van 4 meter lengte gevonden en enige malen is men op een oude fundering gestuit. Het is niet uitgesloten, dat deze fundering iets met het voormalige kasteel van Hardenberg heeft uit te staan, waarvan bekend is, dat het in 1386 nieuw gebouwd en in de 16e eeuw werd geslecht. Omtrent de plaats, waar het kasteel eenmaal stond, tast men nog in het duister.

Kampen

Uit een 18e-eeuwse vestingtekening (afgedrukt in het Gedenkboek Overijssel uitgave 1931, blz. 668) is ons gebleken dat op de plaats, waarheen de korenmolen op de IJsseldijk in 1952 is verrold, (zie jaarverslag 1950) ook reeds vroeger, buiten de vesting, een molen heeft gestaan.

Gelderland

Doesburg

Hoewel de 580 stuks eikebomen voor lanen, enz. waren besteld, is wegens de vroeg ingevallen winter nog niet overgegaan tot de uitvoering van deze laatste étape der beplanting van de Hoge en Lage Liniën. Aan de Nederlandse Heidemaatschappij, die met

de uitvoering van de werkzaamheden is belast, werden door de Stichting aanwijzingen verstrekt ten aanzien van de juiste plaats van de bomen. De plantgaten daarvoor zijn inmiddels gegraven.

Elburg

Het verzoek, door de Stichting „Oud-Elburg” tot ons gericht, om het herstel van de zeer bouwvallige muurtoren bij de Vispoort te willen bevorderen, hebben wij aan de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg doorgegeven.

Linie Ochten—De Spees

Het binnendijkse gedeelte van de voormalige post aan de Spees werd de Stichting te koop aangeboden. De Stichting deelde mede zelf geen gegadigde te zijn, doch tegen eventuele verkoop aan de gemeente Kesteren geen bezwaar te hebben, mits genoemd gedeelte met de aansluitende linie tot en met de nabijgelegen redan behouden zou blijven en ook het Zuidelijk bastion van het hoornwerk bij Kesteren, à cheval van de spoorlijn gelegen, zou worden gespaard. Nader bleek, dat de gemeente Kesteren de linie, voor zover op haar gebied gelegen, wil aankopen om haar als werkverschaffingsobject te doen egaliseren.

Behalve de gemeente Kesteren heeft ook de Stichting „Boom en Vrucht” belangstelling voor de linie, teneinde deze na egalisatie te bestemmen voor haar fruitteeltbedrijf.

De situatie is thans zó, dat het à cheval van de spoorweg gelegen hoornwerk is gespaard, doch een gedeelte van de linie ten Noorden van de spoorweg is reeds geëgaliseerd, met inbegrip van de redan. Het is de Stichting om het even, of de gemeente Kesteren dan wel de Stichting „Boom en Vrucht” de linie aankoopt, maar zij zou het wel op prijs stellen, indien behalve het werk aan De Spees en het bastion aan de spoorlijn nog enige andere punten de vroegere loop van de linie in het landschap zouden blijven markeren.

Loevestein

Nu het fort Loevestein bij K.B. van 18 October 1951, Staatsblad No. 455 als vestingwerk is opgeheven, zou de Stichting het waarden, indien daaraan enige herstelwerkzaamheden konden worden ondernomen. De grachten zijn op vele plaatsen verondiept en zouden dus noodzakelijk moeten worden schoongemaakt.

Nijmegen

Op verzoek van het Ingenieursbureau VAN HASSELT EN DE KONING

te Nijmegen heeft de Secretaris van de Stichting in het Algemeen Rijksarchief een onderzoek ingesteld naar vestingplans, waarop de oude vestingmuur van die stad langs de Waal is aangegeven. Een fotocopie van een tekening uit 1787 met toelichting werd toegezonden. Vermoedelijk is van de eigenlijke vestingmuren langs de rivier niet veel meer over.

Zutphen

De Rijksdienst voor de Monumentenzorg heeft het gemeentebestuur van Zutphen verzocht, de gedeeltelijke restauratie van het hoornwerk bij de voormalige Vispoort, waarmede destijds een begin is gemaakt, voort te zetten. De gracht, die vrij ondiep was, is echter plaatselijk sterk verland en het gemeentebestuur acht de kosten, aan het uitdiepen verbonden, te hoog, zodat het de voorkeur zou geven aan een droge gracht, waarvan de grasmat voor sportbeoefening e.d. kan worden benut. Een plan tot verdere restauratie van het metselwerk wordt nog tegemoet gezien.

Limburg

Maastricht

Dank zij de activiteit van het gemeentebestuur werden de herstelwerkzaamheden aan de Hoge Bossche Fronten op beperkte schaal voortgezet.

Onze begunstiger, de heer L. MORREAU te Maastricht, heeft de Stichting erop gewezen dat het herstel van de droge grachten niet overal op de juiste dieptepeilen geschiedde, zodat op enkele plaatsen de mergelstenen fundering van de bekledingsmuren is bloot gekomen. De betrokken gemeentedienst heeft inmiddels daarin voorzien.

Sittard

Helaas is door het gemeentebestuur nog geen oplossing kenbaar gemaakt voor de verkeers- en bebouwings-problemen in deze stad, waarbij de oude stadswal ingevolge de wens van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen onaangetaast zal blijven. Inmiddels is de toestand van de wal tussen de Brandstraat en de Deken Thijssenstraat er niet op verbeterd, daar een terreinstrook aan de buitenzijde tot tegen de wal aan, vrij aanzienlijk is opgehoogd. Pogingen tot het doen instellen van een onderzoek naar de in de wal aanwezige muur hadden tot nog toe geen gevolg.

Noordbrabant

Algemeen

Op verzoek van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg verstrekke de Stichting advies met betrekking tot de waarde als historisch monument van een aantal vestingwerken in deze provincie, welke bij K.B. van 9 October 1952, Stbl. No. 495 als zodanig zijn opgeheven. Het betreft hier allereerst het fort achter de hoge Maasdijk bij Hedikhuizen, dat uit 1860 dateert. Het bezit een ronde wal met weinig flankement en heeft gediend om de inundatiesluis in de dijk van een oude Maasarm te kunnen bestrijken. In het fort bevindt zich een bomvrije kazerne, in 1861 gebouwd. Voorts het fort nabij Orthen, het welk in oorsprong uit 1748 dagtekent en toen bestond uit een Nieuw-Nederlands hoornwerk met teruggetrokken flanken. In 1784 is het veranderd waarbij een gebroken courtine werd aangebracht en flèches vóór de sailanten der bastions. In 1852 werd in het werk een ronde toren gebouwd met 10 straalvertrekken. De Stichting adviseerde dat deze beide forten als historisch monument behouden moeten blijven. Een overeenkomstig advies werd uitgebracht over de liniën van den Hout en de Munnikenhof, de schansen Spinola en te Terheijden, die eveneens als vestingwerk zijn opgeheven.

Fort Bovensluis (bij Willemstad)

De Minister van Oorlog heeft het gemeentebestuur van Willemstad bericht dat hij geen bezwaar heeft dat de terreinen en wateren van het reeds lang opgeheven fort aan de gemeente Willemstad worden verkocht. Aanvankelijk kwam het de Stichting gewenst voor, dat de bomvrije kazerne bij de egalisatiewerkzaamheden zou worden gespaard (zie jaarverslag over 1951, blz. 9). Indien echter het fort bij Hedikhuizen, waarin zich een dergelijke kazerne bevindt, in zijn huidige staat wordt bewaard, zal zij zich tegen amovering van de kazerne in fort Bovensluis niet verzetten.

Geertruidenberg

Een bespreking werd ter plaatse gehouden op 3 April 1952. De Gedeputeerde Staten van Noordbrabant hebben het nieuwe uitbreidingsplan van de gemeente in beginsel goedgekeurd, onder voorwaarde, dat omtrent de verbinding van de oude stad met de nieuwe wijk overleg wordt gepleegd o.a. met onze Stichting. In het kader van deze verbinding is door het Ingenieursbureau Van Hasselt en de Koning te Nijmegen een brug ontworpen over

2dijk-
vizaan

de vestinggracht, aansluitende bij een nieuwe weg in het verlengde van de Markt, langs de rechterface van de voormalige wapenplaats. Het gemeentebestuur geeft echter uit financiële overwegingen de voorkeur aan een dam, voorzien van een duiker. Hoewel deze oplossing aesthetisch minder goed is, kan de Stichting zich hiermede verenigen.

Met betrekking tot de beplanting van het bastion en omgeving werd met de Nederlandse Heidemaatschappij overeenstemming bereikt. In de binnenruimte van het bastion komen derhalve geen bomen en ook de hoge kat blijft onbeplant.

Fort De Hel

Dit ten Zuiden van Willemstad gelegen fort bevindt zich in vervallen staat en heeft dringend herstel van node. Het is kort na 1747 als „Fort Carolina” aangelegd en in 1812 door de Franse Genie verbouwd en van een stenen verdedigingstoren, een zgn. „tour-modèle”, voorzien. In 1884 zijn aan de toren zijvleugels aangebracht. Aangezien dit type toren voor ons land zeldzaam is, acht de Stichting het behoud van het fort in zijn geheel wenselijk.

Klundert

Het gemeentebestuur heeft de architect DE WILDE te Breda opgedragen, een begroting van kosten op te maken, verbonden aan de restauratie van de stenen beer met de beide monniken. De gemeente is bereid in dit bedrag 10% bij te dragen. De Stichting heeft gemeend, de afdoening van deze kwestie aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg te moeten overlaten.

Linie van den Hout

Wij vernamen dat de linie gevaar loopt, tóch in de ruilverkaveling te worden opgenomen. Uiteraard kan dit gevaar slechts afdoende worden bezworen als de Stichting „Het Brabants Landschap” ertoe zou overgaan, de linie aan te kopen. Deze Stichting heeft te kennen gegeven, het beheer wel te willen uitoefenen, indien de terreinen „om niet” aan haar worden overgedragen. Zulks lijkt ons niet voor verwezenlijking vatbaar. Mitsdien hebben wij de Genie gevraagd of het Ministerie van Oorlog de linie voor een of ander doel kan benutten. In afwachting van het antwoord blijft het gevaar voor verkaveling bestaan.

Linie van de Munnikenhof

De pachter van de Noordelijke redoute van deze linie heeft de

wens te kennen gegeven, een gedeelte van de wal over een breedte van 4 meter af te graven en met de afkomende grond de gracht te vullen. De Stichting acht deze demping ontoelaatbaar, daar dan de mogelijkheid om ooit weer de natte gracht in haar oorspronkelijke staat te herstellen, uitgesloten zou zijn.

Lunet III te Vught

De burgemeester van *Vught* berichtte ons in Februari o.a. dat de wegens het aanwezige natuurschoon bijzonder fraaie lunet uit 1845 voor oefeningen met zwaar z.g. bailey-brugmaterieel van militaire zijde zou worden benut. Wij verzochten de Eerstaanwezend-ingenieur der Genie te Breda, te willen medewerken om de van een zodanig gebruik te vrezen ontsiering en beschadiging van het oude vestingwerk zoveel mogelijk te voorkomen en ontvingen omgaand de mededeling dat hij de betrokken militaire commandant had geraden, naar een ander geschikt terrein voor de brugslag oefeningen uit te zien.

Willemstad

1) De Eerstaanwezend Ingenieur der Genie te Breda heeft bezwaar gemaakt tegen de onder leiding van de Nederlandse Heide-maatschappij verrichte werkzaamheden aan het Ravelijn vóór de voormalige Landpoort omdat daarbij abusievelijk de ingangen en uitklimkokers van drie betonnen schuilplaatsen zijn afgebroken en met aarde gedicht, hetgeen inderdaad niet te kwalificeren is als een „kleine wijziging”, welke ingevolge de bepalingen van het erfpachtscontract zonder voorkennis van de Genie mag worden uitgevoerd. Een en ander is geschied in strijd met het door ons gemaakte ontwerp. Onze Stichting betreurt deze gang van zaken zeer en heeft zulks aan de gemeente Willemstad en de Ned. Heide-maatschappij medegedeeld. Daar de verbetering van het ravelijn voor rekening van het Staatsbosbeheer en de gemeente is uitgevoerd, hebben wij ons verder bij het gebeurde neergelegd.

2) De heer A. C. Schouten te Willemstad heeft verzocht een gedeelte van bastion VII te mogen gebruiken voor de inrichting van een konijnenfokkerij. Het verzoek werd ondersteund door de reclasseringsambtenaar in het arrondissement Breda en het gemeentebestuur deed de toezegging, zich garant te zullen stellen voor eventuele nadelige gevolgen. De Stichting verklaarde zich bereid, haar medewerking te verlenen en na verkregen toestemming van de Departementen van Oorlog en Financiën, is de huurovereenkomst met de heer Schouten gesloten.

3) Een voorstel van onze Correspondent, de heer W. Maris, om de percelen van de wallen, welke niet beweid kunnen worden, voortaan ter besparing van kosten niet meer met de hand, doch mechanisch te maaien, stuitte af op de omstandigheid, dat de aanschaffing van een motormaaimachine voor de Stichting te hoge kosten ineens met zich zal brengen en economisch niet verantwoord kan worden geacht.

4) Het gemeentebestuur wenste over te gaan tot de verbetering van het plaveisel van de weg, die de Hofstraat met bastion III verbindt en verzocht de Stichting, de helft van de hiermede gespaard gaande kosten voor haar rekening te willen nemen. Wij waren daartoe niet bereid, daar de slechte toestand van de bestrating het gevolg is van het toegenomen verkeer in verband met de woningbouw ter plaatse.

5) De in 1952 aangevangen bouw van de brandweerkazerne op de plaats van het voormalige wachthuis aan de Landpoort gaf het gemeentebestuur aanleiding, ons een ontwerp van architect C. de Rooij ter beoordeling te zenden voor het weder-optrekken van een der oude profielmuren, zulks ter verfraaiing van de toegang tot de stad.

Niet ten volle overtuigd, dat dit doel zal worden bereikt door een slechts eenzijdige herbouw van de in 1917/1918 afgebroken open doorgang uit 1782 (waarvan een tekening in het Algemeen Rijksarchief aanwezig is) hebben wij in October een meer volledig plan met gespecificeerde raming van kosten gevraagd. Het was ons nl. niet gebleken dat de ontwerper rekening had gehouden met de noodzakelijkheid om de vestingwal over een lengte van ong. 12.50 m tot tegen de weder op te bouwen profielmuur door te trekken. Om dezelfde reden is de subsidie-aanvraag voor deze wederopbouw door Monumentenzorg voorlopig aangehouden.

6) De herbouw van de in 1950 door brand zwaar geteisterde Ned. Herv. kerk werd voltooid, zodat het stadsbeeld wederom door het karakteristieke bedehuis wordt verlevendigd.

7) Een nieuwe muziektent, waarvan het ontwerp door Monumentenzorg werd goedgekeurd, is door het gemeentebestuur met onze toestemming geplaatst op bastion III der vesting.

Woudrichem

Het gemeentebestuur heeft zich beklaagd over de toestand van vervuiling, waarin de vestinggracht rondom het ravelijn vóór de Koepoort zich bevindt. Na een bespreking terplaatse, waarbij ook de Genie en Monumentenzorg vertegenwoordigd waren, ver-

enigde de burgemeester zich met ons betoog dat niet het dempen van de gracht hier uitkomst moet brengen, maar dat de oplossing zal moeten worden gevonden door de gracht uit te diepen en de uitkomende specie ter opstijving in het ravelijn te brengen. De Genie zegde hierin haar medewerking toe.

Noordholland

Amsterdam

Het nabij de hoofdstad gelegen waterfort *Pampus* is bij Koninklijk Besluit van 9 October 1952 Staatsblad No. 495 als vestingwerk opgeheven, in verband waarmede reeds vóór die datum (nl. eind Augustus) in de pers het gerucht werd gelanceerd dat het watersportcentrum of zelfs oorlogsmuseum zou worden.

Er is ons daarvan nog niets positief bekend, maar in het bevestigend geval zal de Stichting Menno van Coehoorn gaarne medewerken om eventuele verbouwingsplannen van dit in de bezettingsjaren zozeer gehavende pantserfort in goede banen te leiden. Het werd omstreeks 1890 gebouwd, doch is ook reeds afgebeeld op een gravure van 1674 door Bouttats en Peeters te Antwerpen uitgegeven!

Den Helder *Meijn vboeder is dave geboren 13/10*

Het gemeentebestuur heeft de wens te kennen gegeven, enige van de werken van de Stelling van Den Helder na opheffing in erfpacht te verkrijgen, teneinde daarop wandelwegen en beplantingen aan te leggen ten behoeve van de recreatie. Van de oude vestingwerken is het fort Dirks-Admiraal van zijn buitenwerken ontdaan, doch de grachten zijn nog intact. De Stichting is van mening, dat de gedekte gemeenschapslinie tussen de forten Erfprins en Dirks-Admiraal in ieder geval in haar huidige staat behouden dient te blijven. Zij heeft in een bespreking terzake met de Eerst-aanwezend Ingenieur der Genie te Haarlem deze voorgesteld, het gemeentebestuur te verzoeken, inzage te verstrekken van zijn plannen.

d.w.z. op het fort Erfprins

In een, aan de bespreking voorafgegaan schrijven heeft de Eerst-aanwezend ingenieur ons medegedeeld dat de Raad van State in zijn aan Hare Majesteit de Koningin gegeven advies nopens de opheffing van het fort *Erfprins*, de wens had geuit, het historische karakter van dit fort te doen bewaren, door het verdedigingswerk met zijn buitengronden, water, enz. in de huidige vorm zoveel

mogelijk ongerept te doen handhaven. Wij verheugen ons zeer over deze uiting van belangstelling, van de zijde van het Hoge College, in een nog zo volkomen gaaf product van gebastioneerde vestingbouw, waarvan de historische waarde nog wordt verhoogd, doordat het oorspronkelijke ontwerp op 6 April 1811 door Keizer Napoleon I persoonlijk is goedgekeurd.

Linie van Beverwijk

Met de Hoofdinspecteur der Domeinen te Haarlem werd overleg gepleegd in verband met de verpachting van de tot de voormalige linie behorende lunetten. De Stichting heeft daarbij doen uitkomen, dat zij het op prijs zou stellen, indien van de lunetten 1, 5, 6 en 8—14 de wallen, opritten en bermen als grasland gehandhaafd blijven; het terreplein van lunet 1 zou eveneens als grasland moeten worden bestendigd, doch dat van de andere werken voor tuinbouw benut blijven, mits geen verdere afgravingen plaats vinden, de beweiding uitsluitend door klein vee geschiedt en de werken van afsluitingen ten genoegen van Domeinen worden voorzien.

Naarden

1) De E.a.I. te Utrecht heeft de Stichting medegedeeld, dat een gedeelte van de vesting Naarden zijn betekenis voor het Ministerie van Oorlog heeft verloren en mitsdien aan het Departement van Financiën zal moeten worden overgedragen. De vraag rijst, welke instantie met het beheer dient te worden belast. Onze Stichting wenst niet als eventuele gegadigde voor aankoop of uitgifte in erfpacht in aanmerking te komen in verband met de hoge kosten, aan het onderhoud verbonden. Aan de E.a.I. is geantwoord, dat het behoud van de vestingwerken het beste gewaarborgd is, indien zij worden overgedragen aan het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

2) Wij meenden desgevraagd geen bezwaar te moeten maken tegen open bebouwing in een deel van de groene strook van het uitbreidingsplan-West. In genen dele kunnen wij ons echter verenigen met de door het gemeentebestuur voorgestelde verbinding tussen de vesting en de nieuwe wijk, waarbij een tweetal voetbruggen over de vestinggrachten en 2 voetpaden over de wallen zijn geprojecteerd; de aanleg van deze verbinding zou de afstand tussen vesting en nieuwe bebouwing niet noemenswaard bekorten, zodat er naar onze mening geen behoefte aan bestaat. Het heeft de

Stichting verheugd te vernemen, dat de Minister van O., K. en W. deze zienswijze deelt.

3) De mogelijke bouw van een botenhuis door de in Maart 1952 opgerichte Roei- en Zeilvereniging „Naarden” had onze aandacht, omdat dit het aanzien van de vestingwallen zou kunnen schaden. Voorlopig blijft echter deze bouw achterwege.

4) Met voldoening heeft de Stichting vernomen, dat de Genie voornemens is, spoedig over te gaan tot het herstel van de bekleedingsmuren van het ravelijn Turfpoort-Nieuw Molen, welke in zeer slechte staat verkeren.

5) Met sympathie begroetten wij de pogingen van een aantal ingezetenen der vesting en omgeving om te komen tot de oprichting van een Stichting „Vrienden van de Vesting Naarden”.

6) De Stichting vernam, dat de Genie bezig was, de gebouwen van het bij Naarden gelegen fort Ronduit te herstellen en gereed te maken voor het opbergen van materieel. Zij stelde o.a. een onderzoek in, of de nabijgelegen oude kraanbrug daarbij zou verdwijnen. Zulks bleek gelukkig niet het geval te zijn.

Utrecht

Fort Blauwkapel

De Stichting zou het betreuren, indien de in het fort *Blauwkapel* gelegen, buiten gebruik zijnde, Ned. Herv. Kerk zou worden gesloopt, waartoe de kerkvoogdij een verzoek bij de Minister van O., K. en W. heeft ingediend. Het fort werd in 1818 door de Inspecteur-Generaal der Fortificatiën Baron KRAYENHOFF om het bestaande dorpje heengebouwd en het kerkje maakt een integrerend onderdeel daarvan uit. De moeilijkheid is echter om, na een eventuele restauratie, een bestemming voor het gebouw te vinden. Hiervoor geeft zich onze correspondent, de heer Ir J. D. M. Bardet, tevens als Voorzitter van de Vereniging „Oud-Utrecht”, veel moeite.

Grebbelinie

Na het gedeelte van de linie tussen Amersfoort en het werk aan de Roode Haan in ogenschouw te hebben genomen, is de Stichting van mening, dat uit een oogpunt van vestingbouw de volgende werken in hun huidige staat dienen te worden bewaard: het voorwerk op de Asschatterkade met een deel van de komkering (inundatiekade); het fort aan de Daatselaar; het voorwerk aan de Enge-

laar; de batterij aan de Schalmdijk en eventueel het werk aan de Roode Haan. Het fort aan de Buursteeg, de batterij aan de Roffelaar, de linie van Juffrouw Wijk en de batterij Lambalgen zijn als monumenten van minder belang, al hebben zij uit een oogpunt van landschapsschoon wel degelijk betekenis. Op een te Utrecht op 25 September 1952 gehouden bijeenkomst, waar alle organisaties die zich voor het behoud van de linie in haar geheel, met inbegrip van de werken bij de Grebbeberg, interesseren, waren vertegenwoordigd, is besloten dat het Staatsbosbeheer de wensen dier organisaties zal coördineren en daarmee de Inspectie der Domeinen te Utrecht in kennis zal stellen. De Stichting verheugt zich erover, dat inmiddels het fraaiste gedeelte van de Slaperdijk door de Stichting „Het Utrechtsch Landschap” is aangekocht en derhalve onaangetast zal blijven.

Utrecht

Het kwam de Stichting ter ore, dat de Genie een bureau voor de burgerlijke verdediging wenst onder te brengen in een gebouw van *Lunet I op de Houtense vlakte* nabij Utrecht. Zij heeft verzocht een tekening van die inrichting te mogen ontvangen.

Zuidholland

Brielle

Bij Koninklijk Besluit van 17 September 1952 Staatsblad No. 472 zijn de Westelijke wallen van Brielle als vestingwerk opgeheven, tengevolge waarvan die wallen aan Domeinen zullen worden overgedragen. Het Provinciaal Bestuur heeft het voornemen, ten behoeve van de verbetering van de provinciale weg nabij bastion V een strook van de vestinggracht te dempen en een nieuwe brug voor de trambaan aan te leggen. De Stichting meende hiertegen onder zekere voorwaarden geen bezwaar te moeten maken.

Gorinchem

De geruchten, dat op bastion VII door het gemeentebestuur een flat voor ouden van dagen zou worden gebouwd, bleken bij informatie nog zeer voorbarig te zijn.

Hellevoetsluis

Bij een bespreking met de Burgemeester en de Genie-autoriteiten, waaraan de Secretaris tevens namens de Rijksdienst voor de Monu-

mentenzorg deelnam, kon hij tot zijn voldoening constateren dat het plan tot verbetering van de voetbrug langs de *Oostbeer* de verwezenlijking nabij is gekomen. De tot hem door een belangstellend oud-bewoner der vesting gerichte vraag, of vóór de Briellerpoort een *ravelijn* heeft gelegen, kon hij niet met zekerheid beantwoorden, hoewel de bestaande topografische en archiefgegevens daaromtrent sterke twijfel doen rijzen.

Zwammerdam

Op aanwijzing van onze correspondent, de heer K. Dekker te Alphen aan den Rijn, had de Secretaris gelegenheid een archiefstuk uit de gemeente Zoeterwoude te raadplegen, waarin sprake is van de aanleg van een redoute of schans bij Zwammerdam omstreeks het jaar 1673. Verdere gegevens hiervoor zijn ons niet bekend; het moet echter, naar de naam te oordelen, een ander werk betreffen dan het retranchement, in ons Jaarverslag over 1951 op blz. 15, vermeld.

Zeeland

Mauritsfort

Dit tussen Hoek en Philippine in Oost-Zeeuws-Vlaanderen gelegen fort, dat destijds de toegang tot Axel beheerste, was na de Vrede van Munster in 1648 van weinig belang meer, mede door aanslibbing van de Braakman. Nochtans is het fort vrij goed bewaard gebleven; tot op de huidige dag zijn de omtrekken van de vierkante, gebastioneerde versterking duidelijk te herkennen. De Stichting zou het op prijs stellen, indien enige consolideringsmaatregelen konden worden genomen en heeft hierover, na een bezoek terplaatse, desgevraagd een advies met tekening toegezonden aan de Nederlandse Heidemaatschappij.

Oostburg

Het plan voor de restauratie van het enig overgebleven bastion zal worden opgemaakt door het Ingenieursbureau Van Hasselt en de Koning te Nijmegen. Daarbij zullen de oude vormen van het bastion dat in zeer vervallen staat verkeert, iets worden opgehaald en zo mogelijk een deel van de aansluitende courtine.

Philippine

In de pers verscheen het bericht, dat te Terneuzen een gedeelte

van de wal werd afgegraven en een gracht gedempt. Nader is gebleken, dat deze werkzaamheden niet te Terneuzen, doch te *Philippine* plaats hadden. De Stichting heeft daarop laatstgenoemde oude vesting bezocht en geconstateerd dat de oude verdedigingswerken aan de Noordzijde bijna geheel zijn verdwenen; aan de Zuidzijde echter zijn nog een ravelijn en de contrescarp in tamelijk goede staat aanwezig.

Fort Rammekens

Met goedvinden van de Minister van O., K. en W. kwam, na overleg met onze Stichting, een regeling tot stand voor het gebruik van de kazematten en andere lokalen. Grotendeels werden deze verhuurd aan de heer J. Varkevisser, champignonkweker te Wassenaar en verder aan de Nederlandse Padvinders (District Zeeland).

Wij hopen dat de op deze wijze in de Schatkist vloeiende baten een reden mogen zijn voor het betrokken Departement, om het zo zeer nodige onderhoud van dit, welhaast oudste Rijksmonument van vestingbouw in wat ruimere mate te doen verzorgen.

Terneuzen

Met het gemeentebestuur werd overleg gepleegd omtrent de bebouwing en de beplanting van de bastions III, VIII en IX. Hieromtrent werd aanvankelijk overeenstemming bereikt. Het gemeentebestuur heeft de tuinarchitecte Mevrouw Mien Ruys te Amsterdam verzocht, een plan voor de beplanting van de twee laatstgenoemde bastions (de voormalige kustbatterij) op te maken. Op uitnodiging van onze Stichting heeft Mevrouw Ruys haar plannen mondeling toegelicht. Daarbij bleken echter nog van onze kant bezwaren tegen het ontwerp te bestaan. De ontwerpster heeft toegezegd, met de verlangens van de Stichting rekening te zullen houden.

Veere

Het gemeentebestuur wendde zich tot O., K. en W. om toestemming tot de verdere egalisatie van het grotendeels reeds afgegraven, maar overigens nog goed herkenbare ravelijn aan de Westelijke toegangsweg tot het stadje, in verband met de aanleg van een sportveld. De Rijkscommissie voor de Monumentenzorg heeft, na overleg met onze Stichting, geadviseerd, geen bezwaar te maken, mits de as van het sportterrein zoveel mogelijk zal samenvallen met die van het ravelijn, welke in het verlengde van genoemde toegangsweg is gelegen.

Aanwinsten

Aangekocht werden voor de Bibliotheek en de verzamelingen:

1. Zeven artikelen, verschenen in de „Heerenveense Koerier” (October—November 1951) van de hand van de heer S. J. van der Molen, over „Friese Schansen”, waarbij ook de Zwartendijksterschans in Drente wordt behandeld.
2. het boekwerk „Geschiedkundige Schets van Neerpelt”, door J. Coninx, pr. (blz. 72—77: beschrijving van de Neerpelteschansen uit de 16e eeuw).

Ten geschenke werden ontvangen en in dank aanvaard, behalve de jaarverslagen en periodieken van de Verenigingen, enz. waarmede relaties worden onderhouden:

1. Van de Inspecteur der Genie:
het boekwerk „Geschiedenis van de Mineurs, Sappeurs en Pioniers, met name in de Nederlanden, tot in de tijd van Prins Maurits” door wijlen Luitenant-Kolonel D. van den Berg.
2. Van de Directeur van het Legermuseum te Leiden:
een serie luchtfoto's, waaronder van de Spinolaschans en van de oude vesting Brouwershaven.
3. Van het Staatsbosbeheer te Utrecht:
de brochure „Het werk van het Staatsbosbeheer”.
4. Van het Hoofd van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg:
een foto van een kaart van Sluis en omgeving, dagtekenend uit het jaar 1627.
5. Van de Burgemeester van Geertruidenberg:
een afdruk van het vestingplan uit 1747.
6. Van de Secretaris:
een overdruk van het van zijn hand in het tijdschrift voor Napoleontische Studiën verschenen artikel „Napoleon en de vestingbouw in het bijzonder in Nederland”.
7. Van de Secretaris van de gemeente Alblasterdam:
de brochure „Alblasterwaard — Vijfheerenlanden”.
8. Van de heer A. Bicker Caarten te Leiden:
een foto van een kadastrale tekening uit 1865 van het bastion te Leiden met de molen „De Valk”, een collectie prentbriefkaarten van Oud-Breda, van oud-Nederlandse vestingsteden,

enige afdrukken van plattegronden van Friese steden, alsmede een overdruk van een artikel van Mevrouw J. van Leur—de Loos in het Tijdschrift voor Taal-, Land- en Volkenkunde betreffende het voormalige kasteel van Batavia.

9. Van het Hoofdbestuurslid Jhr Mr F. L. J. van Rijckevorsel: een aantal prentbriefkaarten van de Franse vestingstad Bayonne
10. Van de Voorzitter: een aantal prentbriefkaarten van de oude vestingwerken van de Spaanse steden Cordoba, Sevilla en Toledo.
11. Van de Adjunct-Secretaris: een aantal prentbriefkaarten van de voormalige Franse vestingstad Bergues sur Mer (St. Winoksbergen in Frans Vlaanderen).

Besluit

Overeenkomstig het gestelde in artikel 2 van het Huishoudelijk Reglement wordt dit verslag, na door het Dagelijks Bestuur te zijn goedgekeurd, in de jaarvergadering van het Hoofdbestuur aan laatstgenoemd bestuur aangeboden.

*Besteher,
Stichting o.l.b. v.c.
Amsterdam 63844*

's-Gravenhage, April 1953.

De Secretaris,

W. H. SCHUKKING.

*v.kjfbboeklaan 7
tel: 777477*

Goedgekeurd door het Dagelijks Bestuur:

W. H. COOL, voorzitter

L. J. DE LAGH, ondervoorzitter

W. H. SCHUKKING, secretaris

Jhr Ir SIX VAN WIMMENUM, penningmeester

Mr P. J. VAN DER MARK, adjunct-secretaris.

PUBLICATIONS

verkrijgbaar ¹⁾ bij of door tussenkomst van de Stichting
Menno van Coehoorn

(aan te vragen bij het Secretariaat: Van Kijfhoeklaan 7 te 's-Gravenhage).

Werumeus Buning en Schukking „Wandelingen met Mars”	f	2.—
Plaatwerk „De wallen van Naarden”		- 10.—
Boekwerk Naarden 1350—1950 door C. A. de Bruijn en W. H. Schukking		- 5.—
Register op de jaarverslagen 1932—1950		kosteloos
Jaarverslag 1932—1933	f	0.15
„ 1934—1935		- 0.15
„ 1936		- 0.10
„ 1937		- 0.10
„ 1938		- 0.10
„ 1939		- 0.10
„ 1940		- 0.10
„ 1941—1945		- 0.30
„ 1946		- 0.10
„ 1947		- 0.10
„ 1948		- 0.10
„ 1949		- 0.10
„ 1950		- 0.10
„ 1951		- 0.10
Plattegrond en profiel Oud-Nederlandse Vestingstelsel		- 1.50
Plattegrond, doorsneden en beschrijving Nieuw-Neder- landse idem		- 1.50
Foto-reproductie burcht te Leiden		kosteloos

¹⁾ Zolang de voorraad strekt.

INHOUD

	blz.
Inleiding	1
Besturen, Commissiën en Correspondenten	2
Donateurs en Begunstigers	3
Financieel Overzicht 1952	4
Vergaderingen, bezoeken, excursies	4
Tentoonstellingen, Lezingen en verdere Propaganda	5
<i>Bemoeïngen van de Stichting ten aanzien van het Behoud van Historische Vestingwerken</i>	
Friesland	6
Drente	7
Overijssel	7
Gelderland	7
Limburg	9
Noordbrabant	10
Noordholland	14
Utrecht	16
Zuidholland	17
Zeeland	18
Aanwinsten	20
Besluit	21
Publicaties	22
